

TAM ÜYELİK HEDEFİNDEN GERGİNLİK SÜRECİNE TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİ

Türkiye ile Avrupa Birliği (AB) arasındaki ilişkiler, Türkiye'nin devlet politikası olarak 1959 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğuna ortaklık başvurusu yapması suretiyle başlamıştır. Taraflar arasında 1963'te imzalan Ankara/Ortaklık Anlaşması ile resmîyet kazanan ilişkiler, 1987'de Türkiye'nin Avrupa Topluluğuna tam üyelik başvurusu yapması ile farklı bir boyut kazanmıştır. 1996 yılında ise Ankara Anlaşması uyarınca Gümrük Birliği uygulaması yürürlüğe girmiştir. 1999'da, Helsinki Zirvesi'yle Türkiye'nin AB'ye tam üyelik adayı statüsünün teyit edilmesi, ilişkilere ivme kazandırmış; tam üyelik müzakereleri ise 03 Ekim 2005'te başlamıştır. AB ile ilişkiler 2002 sonrası dönemde ise hız kazanmıştır. Bu dönemde peş peşe çıkarılan AB uyum yasaları ile Türkiye hukuk sistemi AB hukukuna yaklaştırılmıştır.

AB'nin temel değerleri, kurucu metinlerinde “özgürlük, demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü” olarak ifade edilmektedir. Birlik, üye ve komşu ülkelerde bu değerleri yayarak istikrarı geliştirmeye; böylelikle bu değerler üzerinde inşa edilen Avrupa kalesinin surlarını sağlamlaştırmaya gayret etmektedir. Türkiye, bu “kale”nin Güneydoğusunda bulunmakta; büyük insani krizlerin yaşandığı İslam Coğrafyası ile Avrupa arasında tampon görevi görmektedir. Bu bağlamda AB ile Türkiye arasında 10 yıl süren müzakereler sonucunda Geri Kabul Anlaşması¹ imzalanmıştır.

AB-Türkiye ilişkilerinde müzakerelerin başladığı 2005 yılından sonra ilk ciddi kırılma, Suriye İç Savaşının etkileriyle meydana gelmiştir. 2013'te Türkiye ile AB arasında imzalanan Geri Kabul Anlaşması, 3 yıllık hazırlık ve geçiş döneminden sonra, Haziran 2016'da uygulanmaya başlanmıştır. Altı ay sürecek pilot uygulama sonrasında, Türkiye'ye anlaşma kapsamında verilmesi kararlaştırılan vize muafiyeti uygulamaya konmazsa, Türkiye anlaşmayı feshedebilecektir. Vize muafiyetinin önkoşulu olarak AB tarafından ileri sürülen kriterler üzerinden yapılan tartışmalar gerginliğin dozajını artırmıştır.

Türkiye açısından en önemli kırılma noktası ise 15 Temmuz darbe girişimi olmuştur. AB ülkelerinin darbe girişimini kınamadaki belirgin isteksizlikleri, başta Cumhurbaşkanı Erdoğan olmak üzere devlet yetkilileri tarafından dile getirilmiştir. Darbe girişimini kınayan ülkeler de Türkiye'ye “hukukun üstünlüğü” hatırlatmasında bulunarak, 15 Temmuz sonrası yapılan uygulamaları eleştirmiştir. AB yetkilileri tarafından, darbe girişiminin ilk günlerinden itibaren gündeme gelen, idam cezasının geri getirilmesinin ilişkilerin sonlanmasına sebep olacağı belirtilmiştir. Karşılıklı restleşmelerin yaşandığı son günlerde Erdoğan, AB ile ilişkileri referanduma götürme söyleminde bulunmuştur.

¹ Geri kabul anlaşması, bir ülkede yasadışı olarak bulunan kişilerin anlaşma yapılmış kaynak ülkeye veya en son transit geçiş yaptıkları ülkeye geri gönderilmesi için yapılan anlaşmadır. AB, göçmen politikası kapsamında çeşitli ülkelerle geri kabul anlaşmaları yapmaktadır. AB'nin anlaşma yaptığı ülkelere vize kolaylığı veya vize muafiyeti tanıma sürecinin bir ön koşulu olarak imzalanmaktadır.

FETÖ ve PKK'ya destek mahiyetinde yayın yaptığı iddiaları ile Cumhuriyet gazetesi yetkililerine ve bazı çalışanlarına operasyon yapılması üzerine AB'den çok sert açıklamalar gelmiştir. Avrupa Parlamentosu (AP) Başkanı Martin Schulz operasyonu "kırmızıçizginin aşılması" olarak nitelendirmiştir. Başbakan Binali Yıldırım, AB'nin kırmızıçizgisini tanımadıklarını çok sert sözlerle ifade etmiştir. Operasyonun, Türkiye vatandaşlarına Schengen bölgesi ülkelerine vizesiz seyahat hakkı verecek uygulamanın 2018'e sarkmasına neden olacağı AB yetkilileri tarafından ifade edilmiştir. AB, operasyonu ifade özgürlüğünün engellenmesi olarak değerlendirmiştir.

Halkların Demokratik Partisi (HDP) eş genel başkanları ile bazı milletvekillerinin "terör örgütü propagandası yapmak" gibi birtakım suçlamalarla tutuklanmaları, AB'de Türkiye ile ilişkileri dondurma tartışmalarını beraberinde getirmiştir. AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Federica Mogherini, gözetiler üzerine, AB ülkelerinin Türkiye büyükelçilerini Ankara'da acil toplantıya çağırmıştır. Toplantıda, Türkiye ile diyalogun devam etmesi yönünde karar çıkmıştır. AB dışişleri bakanları gayriresmî toplantısında da Türkiye'de yaşanan son gelişmeler görüşülmüştür. Toplantıda Türkiye ile diyalogun devam etmesi yönünde bir görüşe varılmıştır. AP Türkiye Raportörü Kati Piri Türkiye ile üyelik müzakerelerinin askıya alınması çağırısı yapmıştır. Türkiye'nin tepkisi ve itirazı üzerine, AP'den bir heyetin Türkiye'ye yapacağı ziyarette Kati Piri'nin yer alamaması, söz konusu ziyaretin iptal edilmesine sebep olmuştur.

Türkiye'nin yaklaşık 60 yıllık AB macerasında inişli çıkışlı dönemler yaşanmıştır. İlişkilerin dondurulduğu dönemler bile olmuştur. Fakat hiçbir dönemde ipler bugün olduğu kadar gerilmemiş, kopma noktasına gelmemiştir. 15 Temmuz darbe girişimi, Türkiye'ye hareket serbestisi sağlamıştır. Bu vesileyle Türkiye dış politikada hiç olmadığı kadar esnek davranma ve kendi politikalarını uygulama fırsatı elde etmiştir. Türkiye'nin AB ile ilişkileri koparmaya yönelik imalarda bulunması, Brexit yüzünden sarsılan AB'nin cazibesini yitirmesine sebep olmaktadır. Türkiye eskisi kadar güçsüz, AB ise eskisi kadar güçlü değildir.² AB üyesi ülkelerdeki yükselen sağ partilerin varlığı da birliğin gelecek perspektifini olumsuz etkilemekte, birlikte hareket etme olanağını kısıtlamaktadır. Göçmenler konusunda Türkiye'nin vazgeçilmez konumu, AB'nin ortak dış politika yapımını güçleştirmekte, bu durum Türkiye'nin elini güçlendirmektedir.

Avrupa değerleri gelişim yolundaki devletler açısından büyük bir motivasyon kaynağı olarak görülmüştür. AB'nin komşuluk ve genişleme politikalarıyla değerlerini ihraç etmesi, bu devletleri cesaretlendirmiştir. Ayrıca birliğin ilişki içinde olduğu devletlere, yapısal dönüşümler için maddi destek sağlaması birliğin cazibesini daha da arttırmıştır. Genel anlamda göç sorunu, özelde ise Arap Baharı ve Suriye iç savaşı ile yaşanan insani kriz Avrupa değerlerinin sorgulanmasına neden olmuştur. AB'nin ve üye ülkelerin 2013'te Mısır'da yapılan askeri darbeye sessiz kalması, Avrupa açısından demokrasinin ne olduğuna dair soru işaretlerini beraberinde getirmiştir. Yüz binlerce göçmenin

² Türkiye ile AB arasındaki gerginliğin esas kaynağı da, değişen güç dengeleridir. AB, Türkiye'nin bölgesel ve küresel ölçekte güçlü bir aktör olmasını istememekte; FETÖ, PKK ve İdam tartışmaları ile bu niyetini perdelemektedir.

Avrupa kapılarında gayri insani yöntemlerle bekletilmesi, kameralara yansıyan şiddet olayları, söz konusu değerlerin sadece belli bir kesimi kapsadığı yönünde izlenim bırakmıştır.

Suriyeli mülteciler konusunda Avrupa'nın isteksiz davranması, başta Türkiye olmak üzere, tüm İslâm coğrafyasında Batı kimliğinin sorgulanmasına neden olmuştur. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın "Batılı ülkelerin, Doğu'ya bakışını 'oryantalizm' ile açıklaması; ne kadar ileri gidilirse gidilsin, Batı'nın gözünde ikinci sınıf olmaktan kurtulunamayacağı" söylemleri bu sorgulamayı beslemiştir. Türkiye'nin terör örgütü olarak gördüğü PYD liderinin Avrupa Parlamentosu'nda misafir edilmesi, Avrupa'da 15 Temmuz darbe girişimi karşıtı kimi eylemlere yasak getirilmesi, PKK sempatanlarının gösterilerine izin verilmesi Türkiye'nin çok sert tepki göstermesine sebep olmuştur. Yetkili kişiler tarafından, Avrupa'nın terörle mücadelede Türkiye'ye destek vermediği hatta teröre destek çıktığı yönünde açıklamalar yapılmıştır.

İlişkiler iki taraf açısından da çok ciddi manada yıpranmış olsa da son hamleyi yapma konusunda taraflar isteksiz davranmaktadır. Türkiye-AB ilişkilerinin sonlandırılmasının ya da süreli de olsa dondurulmasının siyasi faturasını kimse üstlenmek istememektedir. Bu yüzden her iki taraf da kesin ifadelerden kaçınmaktadır. Bunun yerine taraflar, ilişkileri dondurmak için kırmızıçizgiler çizmekte, tahammül edilebilecek sınırlar belirlemektedir. Türkiye'nin kırmızıçizgisi "Geri Kabul Anlaşması" kapsamında verilen sözlerin tutulması ve vaat edilen vize serbestisinin sağlanmasıdır. Bu mümkün olmazsa Türkiye yılbaşından sonra anlaşmayı feshetme yetkisine sahip olacaktır. AB ise kırmızıçizgisini "idam cezasının geri gelmesi" olarak ilan etmiştir. Federica Mogherini, "AB'ye üye olmanın koşulu Avrupa değerlerini paylaşmaktır, ancak Erdoğan hükümetinin şu anda planladığı idam cezası bu değerler arasında bulunmamaktadır." demek suretiyle idam cezasının geri gelmesinin ilişkileri durduracağını ifade etmiştir. Türkiye ise bu konuda karar merciinin Avrupa değil, Türkiye halkı olduğunu belirtmektedir.

Türkiye son 14 yılda, dış politikada yeniden yapılanmaya dönük hamleler gerçekleştirmiştir. Türkiye'nin jeopolitik konumundan dolayı, dış politikada tek yönlü hareket etmenin zararlı sonuçlarını önlemeye yönelik adımlar atılmıştır. Fakat küresel ve bölgesel dengeler bu çabayı sonuçsuz bırakmıştır. Arap Baharı sonrası oluşan süreç Türkiye açısından, 15 Temmuz'la beraber yeni bir dönemin habercisi olmuştur. Batılı ülkelerin darbeyi kınamada isteksiz davranırken, darbe sonrası alınan önlemleri eleştirmeleri Türkiye halkı nezdinde öfkeyle karşılanmıştır. Bunun sonucunda alternatifli dış politika kapsamında Doğu ülkeleri -özellikle Rusya ve Çin- ile iyi ilişkiler geliştirilmesi Avrupa'yı endişelendirmiştir. Son olarak Erdoğan, Şanghay İşbirliği Örgütü'ne katılma söylemini birkaç yıl aradan sonra tekrar etmiştir.

Tarihsel, ekonomik³ ve bölgesel koşullar Türkiye'nin AB ile ilişkilerini radikal bir şekilde kesmesini mümkün kılmamaktadır. Fakat şimdilik söylem düzeyinde de olsa, Türkiye'nin yeni dış politika yönelimleri, AB'yi tedirgin etmektedir. Zira Türkiye'nin kararlı çıkışları sonucu AB yetkilileri tutarsız açıklamalar yapmış, söylemlerini geri almak ya da değiştirmek zorunda kalmıştır. AP Başkanı Schulz Türkiye'ye ekonomik yaptırım uygulanabileceğine dair söylemini inkâr etmiştir. Parlamento, Türkiye ile müzakerelerin dondurulmasını içeren sonuç bildirgesini oylamış, 37'ye karşı 479 oyla müzakerelerin geçici olarak dondurulması yönünde karar çıkmıştır. Bağlayıcı olmayan söz konusu Parlamento kararı, birliğin hissiyatını paylaşması bakımından önem arz etmektedir. İlişkilerin geleceğine dair asıl kararlar ise Aralık 2016 tarihinde yapılacak AB Konseyi zirvesinde alınacaktır. Zirve öncesi, başta AB'nin motoru Almanya olmak üzere, liderlerin genel görüşü diyalog mekanizmasının işlemeye devam etmesi ancak Türkiye'ye, ilişkilerin geleceğine ilişkin güçlü siyasi mesajlar verilmesi gerektiği şeklindedir. Bir başka deyişle zirvede, daha önce çizilen kırmızıçizgilerin kalınlaştırılması beklenmektedir.

Yaklaşık 60 yıllık bir tarihsel arka plana sahip olan Türkiye'nin AB serüveni, kritik bir sürece girmiştir. Türkiye'nin FETÖ darbe girişimi, artan güvenlik tehditleri, kimlik arayışı gibi konular üzerinden yaşadığı varoluşsal problemler, ilişkilerin sorgulanması neticesini doğurmuştur. AB'nin hedef olarak Erdoğan'ın şahsına yönelik söylemlerde bulunmasına karşılık Erdoğan, idam cezası, HDP tutuklamaları ve referandum tartışmaları üzerinden hedefin şahsından ziyade Türkiye'nin kendisi olduğuna yönelik toplumsal algıyı güçlendirmiştir. Dolayısıyla AB ile yaşanan restleşmeler, Türkiye'de "milliyetçi-ulusalci" eğilimleri de arttırmıştır.

Küresel dengelerin değiştiği, dünyanın ağırlık merkezinin Asya-Pasifik eksenine kaymaya başladığı, aktörlerin kendilerini yeniden konumlandığı bir dönemde Türkiye'nin Doğu'ya yönelik politikalar geliştirmesi, olası risklere karşı seçenekleri arttıracaktır. Bu bağlamda Şanghay İşbirliği Örgütü ile ilişkilerin geliştirilmesine⁴ paralel, İslam İşbirliği Teşkilatı gibi kurumların işlevselleştirilmesi, Türkiye'nin elini güçlendirecek, yakın gelecekte muhtemel kırılmalara karşı hazırlıklı olmasını sağlayacaktır. Alternatifli dış politika yaklaşımının konjonktürel etkilerden arındırılması ise, Türkiye'nin tarihsel kimliğinden kaynaklı sorumluluklarının bilinci içerisinde hareket etmesiyle mümkün olacaktır.

³ Türkiye'nin toplam ihracatının yaklaşık %50'si AB üyesi ülkelere yapılmaktadır. Türkiye'de yapılan yabancı yatırımın yaklaşık %75'i Avrupa merkezlidir.

⁴ Şanghay İşbirliği Örgütü tarihinde ilk defa üye olmayan bir ülke, Türkiye, Enerji Kulübü'nün dönem başkanlığını yapacaktır. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/enerji-kulubunun-2017de-baskani-turkiye> Erişim Tarihi: 24/11/2016